

УДК 378.147.87

Сушко О. В., к.т.н., доцент
Колодій О. С., к.т.н., ст. викладач
Таврійський державний агротехнологічний університет

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВНЗ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація – в статті розглядаються специфіка й проблеми організації самостійної роботи студентів ВНЗ у процесі професійної підготовки з урахуванням сучасних вимог та умов суспільства. Вивчаються умови та методи ефективної організації самостійної роботи студентів як цілісної системи освітнього середовища.

Ключові слова – самостійна робота, якість самостійного навчання, самостійність.

Постановка проблеми. У теперішній час, коли вища школа знаходиться на шляху перебудови навчального процесу відповідно до вимог Болонської системи, великого значення набуває самостійна творча праця студентів, яка організовується та керується викладачем на основі новітніх методів і засобів навчання. Згідно з Положенням про самостійну роботу студентів ТДАТУ, відповідно до Положення Міністерства освіти і науки України «Про організацію навчального процесу у вищих закладах освіти» на самостійну роботу студентів передбачено до 2/3 загального обсягу часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни. Мова йде не тільки про збільшення кількості годин на самостійне навчання, але насамперед про принциповий перегляд організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, який повинен будуватися так, щоб розвивати уміння вчитися, формувати у студента здібності до саморозвитку, творчого застосування отриманих знань, способів адаптації до професійної діяльності. Це зумовлено, перш за все, відставанням темпів розвитку освітніх процесів і технологій навчання від темпів розвитку науково-технічного прогресу. Значна частина професійних знань, якими повинен оволодіти майбутній фахівець, поновлюється щороку. Сучасний ринок праці потребує ініціативних, цілеспрямованих і творчих спеціалістів, які мали б високий рівень теоретичної та практичної підготовки, вміли самостійно приймати рішення у тій галузі науки або виробництва, в якій вони задіяні.

Метою вищої школи є не лише передача студентам інформації, а, головніше, навчання їх засобам самостійних дій для здобуття та осмислення нової інформації. Це не тільки самостійне опанування необхідної інформації, але й формування оптимальних методів і засобів здобуття знань, які необхідні для практичної діяльності, вміння самостійно працювати, досліджувати, планувати, ставити проблеми та вирішувати їх. Саме тому на сьогодні

питання організації та активізації самостійної роботи студентів у процесі професійної підготовки набувають особливої актуальності.

Аналіз досліджень і публікацій. Самостійна робота завершує задачі всіх видів учбової роботи та, за словами Головки Л. [1], є вищим специфічним видом учбової діяльності. Жодні знання, які не підкріплені самостійною діяльністю, не можуть стати справжнім надбанням людини.

За загальноприйнятою думкою, самостійна робота є складним та багатозначним поняттям, яке інтерпретується всіма дослідниками та практиками по-різному. В таблиці 1 наведені підходи до визначення поняття «самостійна робота» [1, 2, 3, 4, 5, 6], в таблиці 2 надані класифікаційні ознаки самостійних робіт та їх види [7].

Таблиця 1

Підходи до визначення «самостійна робота» в педагогіці та психології

Автори	Визначення самостійної роботи
І. В. Груданова	Робота, яка виконується без безпосередньої участі вчителя, але за його завданням в спеціально відведений для цього час; при цьому учні свідомо прагнуть досягнути поставленої у завданні мети, застосовуючи свої зусилля та виражаючи у тій чи іншій формі результат розумових або фізичних дій
О. Демченко	Форма організації пізнавальної діяльності тих, що навчаються, яка вимагає проявлення максимуму активності, творчості, ініціативи
А. Б. Каганов	Самостійний пошук необхідної інформації, отримання нових знань та їх використання для вирішування різних задач
Т. М. Картель	Система організації педагогічних умов, які забезпечують керування учбовою діяльністю, яка протікає при відсутності викладача
О. М. Корольок	Самостійна робота у вищій школі є специфічним педагогічним засобом організації та керування самостійною діяльністю в учбовому процесі
О. П. Сліпенька	Вища форма учбової діяльності: діяльність суб'єкту по оволодінню узагальнюючими способами учбових дій та само розвиненню в процесі рішення їм учбовими діями спеціально поставлених викладачем учбових задач на основі зовнішнього контролю та оцінювання, який переходить в контроль та самооцінку самого учня
М. Солдатенко	Такий вид пізнавальної діяльності, в основі якого лежить самостійність дій та мислення

Така систематизація самостійних робіт є актуальною й для таких дисциплін, як нарисна геометрія, інженерна графіка, технологія конструкційних

матеріалів і т. ін. В таблиці 3 наведені різновиди самостійних робіт по дисципліні [8].

Таблиця 2

Класифікація самостійних робіт

Автор	Класифікаційна ознака	Види самостійних робіт
Б.П. Єсипов	Дидактичне призначення	- самостійні роботи по придбанню нових знань та їх використанню; - повторенню та перевірці знань, вмінь та навичок та ін..
І.І. Підкасистий	Рівень пізнавальної активності	- відтворюючі самостійні роботи за зразком; - реконструктивно-варіативні самостійні роботи; - евристичні самостійні роботи; - творчі самостійні роботи;
Т.І. Шамова	Рівень пізнавальної активності	- репродуктивні самостійні роботи; - частково-пошукові; - творчі (дослідницькі)
І.І. Малкін	Характер пізнавальної активності	- самостійні роботи репродуктивного типу; - самостійні роботи пізнавально-пошукового типу; - самостійні роботи творчого типу; - самостійні роботи пізнавально-практичного типу

Таблиця 3

Різновиди самостійних робіт по дисципліні

Види самостійних робіт за класифікаційними ознаками	Реалізація видів самостійних робіт при навчанні технічним дисциплінам
Самостійні роботи по надбанню нових знань та оволодінню вмінням самостійно набувати знання	Робота з учбовою, методичною та довідковою літературою; науково-дослідницька робота; рішення учбових задач
Самостійні роботи по закріпленню та уточненню знань	Робота з учбово-методичною літературою; рішення типових учбових задач; виконання елементарних розрахунків
Самостійні роботи з вироблення вміння застосовувати знання в рішенні учбових та практичних задач	Робота з учбово-методичною літературою; рішення учбових задач різної складності, в тому числі комбінованих задач
Самостійні роботи творчого характеру (або з елементами творчості)	Науково-дослідницька робота; вирішування задач підвищеної складності

Оптимізація самостійної роботи студентів пов'язана з застосуванням інформаційно-комунікаційної освітнього середовища, яка забезпечить студентів свободою вибору та можливістю керування самостійною роботою. Той, хто навчається, може оперувати великою кількістю різноманітної інформації, інтегрувати її, має можливість автоматизувати її обробку, моделювати процеси, бути самостійним в учбових діях. В режимі контролю та самоконтролю відбувається сучасна корекція навчання. Авторами розроблена модель дидактичної системи самостійної роботи студентів в інформаційно-комунікаційному освітньому середовищі (таблиця 4) [8].

Як видно з моделі, від адаптаційного до підсумкового етапу формування готовності студентів для самостійної роботи закономірно росте ступінь самостійності студентів та зменшується допомога студентам в процесі самостійної роботи. Використання в учбовому процесі розроблених інформаційно-комунікаційних освітніх середовищ допомагає студентам адаптуватися до вимог вищої школи, оптимізувати процес самостійної роботи, набутися вмінь та потребу самостійного отримання знань.

Активізації самостійної роботи студентів у ВНЗ присвячено дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних психологів, методистів, педагогів, зокрема, П. Підкасистого, В. Буряка, І. Лернера, Б. Єсіпова, М. Гарунова та інших. Проблему формування у студентів уміння планувати свою пізнавальну діяльність досліджували М. Красницький, А. Лошак, О. Козак та ін. Управлінню самостійною роботою студентів у позааудиторний час присвячені роботи Л. Клименко, В. Шпак та ін.; системному підходу до організації самостійної роботи студентів – праці Б. Єсіпова, Т. Шамова та багатьох інших. Проте у вищих навчальних закладах, враховуючи особливості виробництва на сучасному етапі, виникає об'єктивна потреба більше уваги приділяти самостійній роботі студентів під час професійної підготовки.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на актуальність проблеми та її недостатню розробленість, метою статті є розгляд проблем управління самостійною роботою студентів ВНЗ у процесі професійної підготовки.

Основна частина. Дослідження О. Сліпенької та І. Коц показують, що досить багато студентів не задоволені обставинами організації самостійної роботи, її результатами, зворотним зв'язком з викладачами та контролем. Студенти називають такі позитивні моменти в організації самостійної роботи, як: творча самореалізація особистості; пізнання нового через отримання додаткових знань; розвиток культури мислення; більш глибоке освоєння матеріалу; розвиток індивідуальних якостей особистості; вироблення власної думки; міжособистісне спілкування у процесі навчання. Одночасно існує ряд перешкод, які виникають у студентів під час самостійної роботи, а саме: відсутність уміння самостійно працювати; брак уміння пов'язувати теоретичні знання з практикою. Це свідчить про те, що проблема організації самостійної роботи стоїть достатньо гостро [8].

Таблиця 4

Модель дидактичної системи самостійної роботи студентів (СРС) на основі інформаційно-комунікаційного освітнього середовища (ІКОС)

Результат:					
Підвищення якості навчання, розвинення внутрішньої мотивації, ступеню самостійності, активізація продуктивної пізнавальної діяльності студентів					
Компоненти	Комунікативний	Автономність	Переважає допомога викладача	Звертається за допомогою до викладачів та студентів	Повністю самостійно виконує завдання
		Мережеві технології	Епізодично використовує	Систематично використовує	Активно використовує
	Креативний		Репродуктивний рівень	Реконструктивний рівень	Пошуковий рівень
	Рефлексивний		Відсутність бажання аналізувати хід та результат СР	Аналіз студентами СР, прагнення підвищити її ефективність	Творчий пошук шляхів удосконалення СР
Рівні			Низький	Середній	Оптимальний
Діагностика самостійності					
↑↑↑					
Компоненти готовності до СР: мотиваційний, когнітивний, технологічний	Підсумковий етап	Методи навчання	На лекції: тези лекції, інтерактивний самоконтроль, телеконференція. На практичній роботі: самостійна робота, самоконтроль, поточний контроль, тест.		Викладач-тьютор
	Формуючий етап		На лекції: конспект, інтерактивний самоконтроль. На практичному занятті: самостійне виконання завдань з різними видами інформаційних матеріалів, самоконтроль, поточний контроль, тест.		Викладач-координатор-модератор
	Адаптаційний етап		На лекції: структурування змісту лекції, інтерактивний самоконтроль. На практичному занятті: робота з модулем «Самостійна робота в ІКОС», самоконтроль, поточний контроль		Викладач-мотиватор
Мета: формування та розвиток навичок придбання нових знань, готовності застосовувати їх для вирішення професійних задач, отримання опиту планування та організації робочого часу					
Соціальний заказ: підготовка кваліфікованих. Мобільних спеціалістів, які вільно володіють інформаційними технологіями, вміють трансформувати набуті знання в інноваційній технології, готових для постійного професійного росту, освіти та самоосвіті					

Картель розглядає самостійну роботу студентів під час їх професійної підготовки як умову професійного становлення. Це передбачає формування професійних якостей, умінь, навичок, інтересу до обраної професії, мотивів нею займатися. Самостійна робота студентів є фактором, який сприяє швидшому й ефективнішому проходженню цього процесу [5].

На сьогодні у ВНЗ переважає вузько дисциплінарний підхід до викладання, який дозволяє здійснювати навчання на достатньому науковому рівні, проте обмежує можливості ініціативи самого студента. Замість моделювання реального світу виробничих відносин, де майбутній фахівець планує працювати, все іноді зводиться лише до навчальної, технологічної та виробничої практики, під час яких студент виконує завдання, спрямовані лише на закріплення навчального матеріалу, без його співставлення з дійсністю.

Ефективна активізація самостійної роботи студентів характеризується не пошуком узагалі, а пошуком шляхів розв'язання проблем; не лише засвоєнням результатів наукового пізнання, системи знань, але й самого шляху процесу отримання цих результатів, формування пізнавальної самостійної діяльності студентів, розвитку творчих здібностей. Проходження студентами усіх видів виробничої практики розглядається сьогодні як один з видів самостійної роботи, спрямованої на формування у фахівця навичок активної професійної діяльності, оскільки праця сучасного фахівця на виробництві – це багатогранна активна діяльність. Не є таємницею те, що під час навчальної практики вся самостійна робота інколи зводиться до екскурсії та переписування звітів. Це різко зменшує творче навантаження студентів, порівняно з аудиторними заняттями.

Крім того, як можна підготувати фахівця, котрий розуміє соціальну значущість результатів своєї праці, якщо технологічною практикою керує одна кафедра, а виробничою – інша, та й до того ж не координуючи свої завдання. У ВНЗ до сьогодні відсутня єдина система формування досвіду продуктивної навчальної, виробничої та наукової роботи, немає безперервності у практичній підготовці студентів, яка дозволяє підвести їх до активного виконання професійних обов'язків. Самостійна робота студентів регулюється не лише різними кафедрами, а й різними керуючими органами (деканат, відділ практики, кафедри). Проте раціональна організація, планування й контроль самостійної роботи студентів, її подальша активізація – все це важливі завдання удосконалення навчально-виховного процесу. Отже, вкрай важливо створювати нормативи для самостійної роботи під час практики. Викладачам необхідні методичні поради щодо планування, формування змісту практик з урахуванням індивідуальних і вікових особливостей кожного студента.

Індивідуальність виконання самостійної роботи передбачає інший підхід до її організації. Діяльність викладача в організації самостійної роботи студентів повинна базуватися на основі індивідуально-орієнтованого підходу та передбачати такі напрями: оптимальне співвідношення годин аудиторної та позааудиторної самостійної роботи студентів; раціональний

відбір навчального матеріалу з урахуванням його обсягу й рівня інформативності; розробка завдань різного рівня складності з предмета, що вивчається; складання завдань для різних типологічних груп; створення позитивного емоційного середовища на занятті; поєднання групової та індивідуальної форм роботи студентів з урахуванням особливостей типологічних груп; надання консультативної допомоги студентам, з урахуванням їх індивідуальних особливостей і рівня складності завдання; застосування методів і засобів контролю за результативністю виконання самостійної роботи.

Самостійна діяльність студентів – це єдиний процес, який складається з багатьох елементів. Завданням організації самостійної роботи студентів є збалансування всіх елементів самостійної роботи та забезпечення ефективного входження студента у професійне середовище. Традиційно педагоги вищої школи трактують сутність самостійної роботи (П. Підкасистий) як «засіб організації та виконання студентами визначеної пізнавальної діяльності». Такий підхід дає можливість поділити самостійну роботу студентів на аудиторну і позааудиторну.

Під час аудиторних занять студенти слухають лекції, конспектують їх, виконують практичні та лабораторні роботи, беруть участь у дискусіях або в обговоренні питань на семінарських заняттях тощо. Основа аудиторних форм самостійної роботи – це творче спілкування студентів з викладачем. Викладач планує, спрямовує, координує та контролює самостійну діяльність студентів, тобто створює умови їхньої навчальної діяльності, організує й активізує її. Активність студента, що спонукається викладачем, виявляється у його власних діях, без скутості та страху зробити помилки. Тому сьогодні аудиторна самостійна робота має передбачати застосування активних методів навчання – ділові ігри, аналіз виробничих ситуацій, виконання творчих проєктів, дослідницькі, пошукові, проблемні методи навчання тощо. Передумовою успіху слугує ретельна підготовка до неї.

О. Королюк пропонує розробляти систему навчальних завдань для самостійної роботи студентів на основі принципів [6]: 1) поступове ускладнення завдань; 2) передбачення у процесі роботи самостійного здійснення студентами реконструкцій, перетворень, вирішення завдань пошукового характеру; 3) мотивація виконання завдань для самостійної роботи; 4) використання завдань, які б відкривали простір для поглиблення та розширення знань, професійних здібностей і творчого мислення.

Позааудиторна самостійна робота студентів, завдяки пасивній участі викладача, потребує особливої уваги щодо організації та методичного забезпечення. Проте не з'ясувавши питання про взаємодію кафедр щодо визначення видів та обсягу самостійних завдань, не можна вимагати від студента відповідного планування свого часу, передбаченого навчальним планом для самостійної роботи. Важливим фактором активізації позааудиторної самостійної роботи студентів, як вважає І. Грудкова, є організація навчально-наукового стажування, що передбачає: роботу з підручниками, навчальними посібниками, першоджерелами в позалекційний час (конспекту-

вання, реферування, складання тез); конспектами лекцій (до і після них); документами; розв'язання задач, виконання вправ, самостійні спостереження, підготовка доповідей, наукових повідомлень, переклад спеціальної літератури, виконання індивідуальних завдань, залучення студентів усіх курсів до активної науково-дослідної роботи різного рівня складності тощо [2].

Години самостійної роботи, подані у навчальних планах до кожної дисципліни, є, на наш погляд, розподілом сфер впливу, в той час як цю частину студентської праці необхідно планувати як єдине ціле, з урахуванням індивідуальних особливостей студентів. Крім того, розглядати обсяг самостійних годин потрібно в контексті усієї навчально-трудової діяльності студента. Уміння студента планувати власну позааудиторну самостійну роботу залежить від його уміння організувати розумову працю, що також вкрай необхідно майбутньому фахівцю, оскільки саме це становить основу його професійної діяльності. Сьогодні досить часто можна почути таку думку, що майбутнього спеціаліста необхідно привчати до нестандартного мислення. Ці навички, як стверджує А. Лутошкін, відточуються у процесі самостійної роботи [7]. Самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь-якого спеціаліста, підкреслює А. Цюприк. Отже, у вищій школі самостійна робота студентів посідає вагомe місце. Вона передбачає обов'язкове оволодіння прийомами самостійного набуття знань та їх наступного творчого використання. Результатом навчання має бути відкритий і сприйнятливий до всього нового та прогресивного інтелект [10]. Організація розумової діяльності забезпечує сприйняття, усвідомлення, запам'ятовування, узагальнення, готовність до пошуку необхідного рішення. Студент тим самим розвиває самосвідомість, самодисципліну, особисту відповідальність, отримує задоволення від самовдосконалення, самопізнання, самореалізації.

На сьогодні у ВНЗ для оволодіння технологією розумової праці вивчають курс «Уведення до фаху». Проте для розвитку здатності студента до самоуправління власною розумовою працею необхідні об'єднані зусилля всіх викладачів протягом усього періоду навчання у ВНЗ. Не всі підприємства, де студенти проходять практику, забезпечують випускників місцями, відповідно до рівня підготовки. Реальні завдання до курсових і дипломних робіт у багатьох ВНЗ скоріше за все виключення, ніж обов'язковість. Ці недоліки призводять до формального навчання, випуску фахівців без достатнього досвіду самостійної роботи, які володіють знаннями, але не мають навичок роботи.

Висновки. Активізація самостійної роботи студентів дозволить розвивати творчу активність, спостережливість, логічне мислення студентів; прищепити культуру розумової і фізичної праці, вчитися самостійно працювати, прагнути досягнення поставленої мети; формувати професіоналізм майбутніх фахівців ще під час навчання у ВНЗ та постійно вдосконалюватися в обраній професії. Ефективність становлення фахівця залежить також й

від можливостей, які надаються студентам під час навчання: достатній аудиторний фонд матеріально-технічного обладнання, аудіовізуальні засоби, інформаційний фонд і програмні продукти, навчальна та наукова література, методичне забезпечення.

Бібліографічний список. 1. Головка Л. Активізація самостійної роботи студента під час лекційних занять / Л. Головка // Освіта і управління. – 2002. – № 1. – С. 147–150.

2. Грудакова І. В. Активізація самостійної роботи студентів у контексті Болонського процесу / І. В. Грудакова [Електронний ресурс]

3. Демченко О. Дидактична система організації самостійної роботи студентів / О. Демченко // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 68–70.

4. Каганов А. Б. Рождение специалиста: профессиональное становление студента / А.Б. Каганов. – Мн. : Изд-во БГУ, 1983. – 111 с.

5. Картель Т. М. Самостійна робота студентів як умова їх професійного становлення / Т. М. Картель [Електронний ресурс].

6. Королюк О. М. Експериментальне дослідження ефективності технології організації самостійної роботи студентів технічного коледжу / О. М. Королюк [Електронний ресурс].

7. Лукошкин А. П. Призвание / А. П. Лукошкин. – Л., 1986. – 78 с.

8. Сліпенька О. П. Підвищення якості самостійної роботи студентів / О. П. Сліпенька, І. В. Коц [Електронний ресурс].

9. Солдатенко М. Самостійна пізнавальна діяльність у контексті Болонського процесу / М. Солдатенко // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 49–51.

10. Цюприк А. Результати самостійної роботи студентів під час вивчення суспільних дисциплін / А. Цюприк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – № 1.

O. Sushko, A. Kolodii. Organization of student's independent work in higher educational institutions and its role in the professional preparation process

Summary: The article deals with the specifics and problems of organization of student's independent work of higher educational institutions in the process of professional training, taking into account modern requirements and conditions of society. Conditions and methods of effective organization of independent work of students as an integral system of educational environment are studied.

Keywords: Independent work, quality of independent study, autonomy.